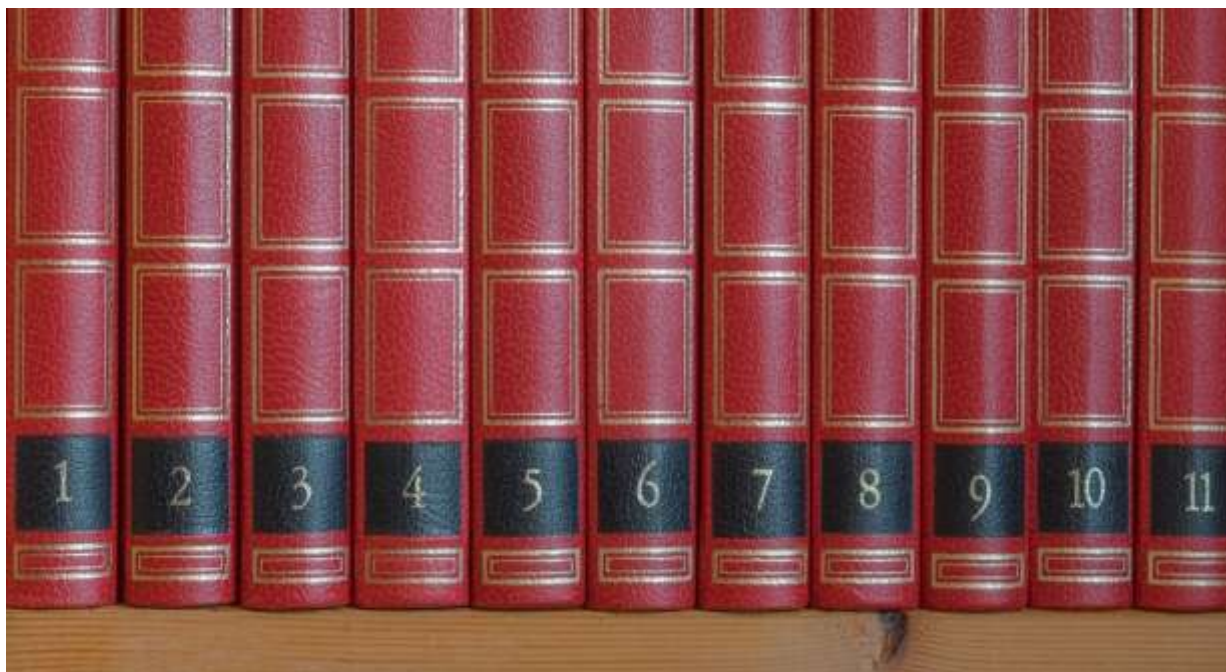

Pan Tadeusz wczoraj i dziś. W kręgu mitów i rekwizytów narodowych

*Wpadam do Soplicowa jak w centrum polszczyzny:
Tam się człowiek napije, nadysze Ojczyzny!*

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, Księga VI. Zaścianek

W dziejach literatury polskiej można wskazać dzieła wpisujące się w podstawowy kanon lektur nie tylko szkolnych. Adam Mickiewicz wyrażał pragnienie, aby jego „księgi zbłądziły pod strzechy”. Czy w twoim domu znajduje się egzemplarz *Pana Tadeusza*? Zastanówmy się, na czym polega ideowa i symboliczna aktualność tego tekstu.

Już wiesz

- 1) Obejrzyj film *Pan Tadeusz* (1999) w reżyserii Andrzeja Wajdy. Podczas oglądania filmu zastanów się, które epizody współtworzą tzw. mit narodowy.
- 2) Spróbuj sformułować własną definicję mitu narodowego.
- 3) Wynotuj emblematy, symbole, rekwizyty stanowiące o długim trwaniu tradycji Pana Tadeusza we współczesnej kulturze i obyczajowości.
- 4) Podaj definicję rekwizytu narodowego.

„Poemat pejzazysty i satyryka”

Ilustracja do *Pana Tadeusza*
Michał Elwiro Andriolli, *Kłótnia*, 1881

Poemat Mickiewicza na samym początku nie odniósł sukcesu wydawniczego. Krytycy literaccy różnie i niejednoznacznie odnosili się do tego utworu. Rozczarowanie poczuli również czytelnicy. Brakowało im w poemacie typowych wyznaczników literatury romantycznej: irracjonalizmu, fantastyki, bohatera bajronicznego, nieszczęśliwej miłości,

heroicznej śmierci bohatera. Tymczasem w charakterystycznej konwencji (pełnej humoru, komizmu i ironii) autor wyeksponował zalety i wady narodowe, akcentując niską kulturę umysłową bohaterów, ich skłonności do intryg i warcholstwa oraz megalomańskie poczucie wyższości wobec innych. Można powiedzieć, że „rysem wspólnym wszystkich postaci, przemawiających z kart *Pana Tadeusza*, jest ich pospolitość”. Ostrożny dystans czytelniczy wobec tekstu prezentuje wypowiedź Cypriana Norwida, chociaż doceniał Mickiewiczowskie kreacje pejzaży i komizm, to w liście do Wojciecha Cybulskiego z 9 stycznia 1867 roku napisał: „*Pan Tadeusz* ulubiony i słynny poemat narodowy polski, w którym jedyną poważną i serio figurą jest kto?... Ż y d (Jankiel). Zresztą: awanturniki, facecjniści, gawędziarze, pasibrzuchy, którzy jedzą, piją, grzyby zbierają i c z e k a j ą, a ż F r a n c u z i p r z y j d ą z r o b i ć i m o j c z y z n ę ... Kobiet w tym arcytworze narodowym dwie: jedna – m e t r e s a p e t e r s b u r s k a, druga – p a n i e n k a p e n s j o n a r k a, i wyrostek bez profilu wyrobionego. Tła mistrzowskie, pejzaże wyższe od [Ruysdaela](#). Oto *Pan Tadeusz!* Poemat pejzażysty i satyryka”.

Niemniej poemat pisany z perspektywy „wygnańca” (emigranta) można uznać za skarbnicę starszylacheckiej tradycji kulturowej, kontynuowanej w XIX wieku i ewoluującej do współczesności.

Ćwiczenie 1

Wskaż związki frazeologiczne i sformułowania, które funkcjonują we współczesnej polszczyźnie, a zadomowiły się w niej dzięki lekturze *Pana Tadeusza*.

Zaznacz prawidłowe odpowiedzi.

-
- Poloneza czas zacząć!
 - Polacy nie gęsi i swój język mają!
 - I ja tam byłem, miód i wino piłem, A com widział i słyszał, w księgi zapisałem.
 - Koncert nad koncertami.
 - Kochajmy się!
 - Był sobie dziad i baba, bardzo starzy oboje.
 - Piękna nasza Polska cała...
 - Już był w ogródku, już witał się z gąską...
 - Hajże na Soplicę!
 - Chodzi mi o to. abv iezvk gietki powiedział wszvstko. co domvšli głowa.

Ćwiczenie 2

Opisz okoliczności, w których występują w tekście sformułowania rozpoznane przez ciebie.

Ćwiczenie 3

Umieść w tabeli zaktualizowane (obecne np. we współczesnej obyczajowości i kulturze publicznej) znaczenia wymienionych pojęć.

Przeciągnij elementy tekstowe i upuść w odpowiednie miejsca.

Pojęcie	Znaczenie historyczne	Współczesność
zajazd	„pospolite ruszenie” szlachty powiatowej w celu rozwiązania sporów sąsiedzkich	
zaścianek	osada drobnej szlachty, usytuowana w zakolu dworu szlacheckiego	
matecznik	niedostępne miejsce w puszczy, tajemnicze miejsce genezy wszystkich gatunków zwierząt	

provincjonalizm, ksenofobia, konserwatyzm myślowy

gospoda

siedlisko idei, ideologii (lub np. partii politycznej)

Ćwiczenie 4

Wymień znane ci przedmioty, obiekty, miejsca geograficzne, kojarzące się z fabułą *Pana Tadeusza*.

***Pan Tadeusz* Juliusza Słowackiego**

Juliusz Słowacki *Pan Tadeusz*

Sam Pan Tadeusz został w armii adiutantem,
Rejent – pisarzem, Sędzia – zboża liwerantem,
Hrabia dowodzi nowych ułanów szwadronem;
Wszystko się pociągnęło za Napoleonem,
Poszło w marsz... W domu smętne wzdychają małżonki –
Pani Tadeuszowa odmawia koronki,
Nowenny, Telimena klnie domową ciszę,
Smętek mgieł – patrzy w okna – wzdycha – listy pisze
Albo z książką francuską idzie w szary kątek
Pod piec – i tonie w smętnych bałwanach pamiętek.
Wojski także niezdolny do rycerskich czynów
Został, dogląda w domu kobiet – i kominów.

Tymczasem nadchodziła ta okropna zima,
Twarda – groźna – iskrząca się komet oczyma,

Którą w Litwie przeczuwał wcześniej naród cały;
Miesięczne tęcze całe stawały w kolorach,
Mroźne kameleony przy chatach – oborach. [...]

Ćwiczenie 5.1

Słowacki napisał te słowa kilka lat po opublikowaniu poematu Mickiewicza (*Pan Tadeusz* ukazał się - w 1834 roku, a wiersz Słowackiego w 1847 roku). W jakiej tonacji autor postrzega atmosferę Soplicowa?

Ćwiczenie 5.2

Omów sposób, w jaki sposób Słowacki ustosunkowuje się do kampanii napoleońskiej. Jak postrzega jej konsekwencje w kontekście monotonii i trybu życia w Soplicowie?

Zły patriota – filister

Leo Belmont *Zły patriota – filister*

Motto: [...] jak harfy eolskie
Żadne żaby tak pięknie nie grają jak polskie.

Stałem długo, stałem jakby gap,
Zapatrzony... w co? – w przydrożne błoto!
Zasłuchany... w co? – w skrzeczenie żab?
Zrozpaczony, żem złym patriotą!

Nie odkryłem, aby gorszy głos
Miały żaby niemieckie od polskich,
A na domiar – to filistra los –
Nie słyszałem żadnych harf eolskich!

Brzydkie błoto, brzydki żabi skrzek
I najbrzydziej ... chyba w mojej duszy!
Świat jest piękny w każdym pyłku swym
Mickiewicza miej oczy i uszy!

Leo Belmont, *Zły patriota – filister*, [w:] tegoż, *Rymy i rytmy. Wybór poezyj*, t. 1, Warszawa 1900.

Ćwiczenie 6.1

Wskaż, do jakich refleksji inspirowane przez [Leo Belmonta](#) Mickiewiczowska scena koncertu stawów.

Ćwiczenie 6.2

Określ, z jaką postawą (charakterystyczną dla życia obyczajowego drugiej połowy XIX wieku) identyfikuje się postać mówiąca.

Ćwiczenie 6.3

Wyjaśnij przesłanie zawarte w apelatywnym zakończeniu: „Mickiewicza miej oczy i uszy!”.

Pan Tadeusz jako „centrum polszczyzny”

Mickiewicz stworzył w poemacie „centrum polszczyzny”, syntetyczny obraz kraju ojczystego, czyli przestrzeni duchowej i materialnej, o której marzy polski emigrant „na paryskim bruku”. Zawarł na jego kartach wyróżniające się (związane zarówno z kulturą szlachecką, jaki z krajobrazem litewskim) symbole i emblematy zakorzenione w kulturze polskiej. Reminiscencje poematu (z którym rywalizował między innymi Juliusz Słowacki w *Beniowskim*) można znaleźć w wielu wybitnych realizacjach literackich (*Latarnik* Henryka Sienkiewicza, *Nad Niemnem* Elizy Orzeszkowej, *Popioły* Stefana Żeromskiego), nawiązujących do niego również polemicznie (*Trans-Atlantyk* Witolda Gombrowicza). Konsekwencją popularności utworu są również [skrzydlate słowa](#) oraz jego współczesne interpretacje w rozmaitych realizacjach artystycznych (malarstwo, grafika, teatr, film itp.).

Ćwiczenie 7

Przeczytaj wybrane fragmenty głosów krytycznych na temat *Pana Tadeusza* i zastanów się, czy podzielasz opinię znanych pisarzy i badaczy literatury.

▶ Zygmunt Krasiński, List do Romana Załuskiego z 13 maja 1840
Żaden europejski lud dziś nie ma takiej epopei jak <i>Pan Tadeusz</i> [...]. <i>Don Kichot</i> tam się zlał z <i>Iliadą</i> . Poeta stał na przesmyku między zanikającym tam plemieniem ludzi a między nami; nim umarli, widział ich, a teraz ich już nie ma. Właśnie to jest stanowisko epopeiczne. Dokonał tego Adam po mistrzowsku: to plemię umarte uwiecznił, ono już nie zginie.
▶ Konrad Górski, Wstęp do <i>Pana Tadeusza</i>, 1981
▶ Julian Przyboś, <i>Czytając Mickiewicza</i>, 1956
▶ Czesław Miłosz, <i>Historia literatury polskiej</i>, 1993

Preteksty

Władysław Syrokomla *Urodzony Jan Dęboróg*

Ziemio moja rodzona, Litwo moja święta!
Żółtym piaskiem i drobną trawą przytrzaśnięta,
Niepokażne na oko dzikie tve zacisze,
Nie tak jak u Auzońców, i Helwetów, słyszę,
Gdzie pola jak raj ziemski, jako świata dziwo,
Gdzie lasy zarastają mirtem i oliwą;
Gdzie góry od Ponarskich wyższe tysiąc razy,
Takie cudne co chwila sławią krajobrazy,
Takie rzeki, kaskady i jeziora tworzą,
Że je Włosi malują i na dziw rozwożą
Po litewskich jarmarkach, gdzie je naród chwytą,
Ty nie dojdiesz tej sławy, Litwo rodowita! [...]

Dziś dla nas w świecie nieproszonych gości,
W całej przeszłości i w całej przyszłości
Jedna już tylko jest kraina taka,
W której jest trochę szczęścia dla Polaka:
Kraj lat dziecińczych! On zawsze zostanie
Święty i czysty, jak pierwsze kochanie.
Nie zaburzony błędów przypomnieniem,
Nie podkopany nadziei złudzeniem
Ani zmieniony wypadków strumieniem.
Gdzie rzadko płakał, a nigdy nie zgrzytał,
Te kraje rad bym myślami powitał,
Kraje dzieciństwa – gdzie człowiek po świecie
Biegł jak po łące, a znał tylko kwiecie
Małe i piękne, jadowite rzucił,
Ku pożytecznym oka nie odwrócił [...].

Władysław Syrokomla, *Urodzony Jan Dęboróg*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. Franciszek Bielak, Wrocław 1970, s. 140.

Ćwiczenie 8

Przeczytaj fragment gawędy Władysława Syrokomli i powiedz, na czym polega podobieństwo tekstu do Mickiewiczowskiej epepei.

Zadaniowo

Ćwiczenie 9

Czy jesteśmy spadkobiercami tradycji szlacheckiej zaprezentowanej w *Panu Tadeuszu*?
Rozważ problem, odwołując się do znajomości całego utworu i własnych obserwacji.

Ćwiczenie 10

Napisz recenzję filmu Andrzeja Wajdy *Pan Tadeusz*.